

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гаєвая Александра Валентинівна – кандидат юридичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри права, заступник декана з наукової роботи факультету СГТ; тел.: (067)598–52–74; e-mail: sa0613@ukr.net.

Гаєвая Александра Валентиновна – кандидат юридических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры права, заместитель декана по научной работе факультета СГТ; тел.: (067)598–52–74; e-mail: sa0613@ukr.net.

Gayevaya Aleksandra Valentynovna – Candidate of Science (Ph. D.) in Law, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Law, Deputy Dean for the scientific work of the SHT faculty; tel.: (067)598–52–74; e-mail: sa0613@ukr.net.

УДК 347.451

I. В. ЛИСЕНКО, А. М. ЛИСЕНКО**НЕПОРУШНІСТЬ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ДОСВІДУ ОКРЕМИХ КРАЇН**

У статті досліджуються актуальні проблеми непорушності права приватної власності на нерухоме майно у різних країнах. Зокрема в роботі розглядається зв'язок принципу непорушності права приватної власності та обмежень майнових прав. В цьому ракурсі нами доводиться теза про те, що ще з часів Давньоримської держави і у сучасних країнах право приватної власності майже завжди мало абсолютний характер та було непорушним в межах встановлених державою.

Ключові слова: власність, непорушність права власності, обмеження права власності.

Статья посвящена актуальным проблемам неприкосновенности права частной собственности на недвижимое имущество. В частности в работе исследуется связь принципа неприкосновенности права частной собственности и ограничений имущественных прав. В этом ракурсе нами доказывается то, что еще со времен Древнеримского государства и в современных государствах право частной собственности почти всегда имело абсолютный характер и было неприкосновенным в пределах, установленных государством.

Ключевые слова: собственность, неприкосновенность права собственности, ограничение права собственности.

The article is devoted the issues of the day of inviolability of right of private ownership on the real estate. Connection of principle of inviolability of right of private ownership and limitations of property rights is in-process probed in particular. In this perspective, we prove that since the time of the Ancient Roman state and in modern states, the right of private property almost always had an absolute character and was inviolable within the limits established by the state.

Keywords: property, inviolability of right of ownership, limitation of right of ownership.

Вступ. Як зазначається в правовій літературі, характер та межі здійснення права власності визначається принципами цивільного права [1, с. 117]. Неприпустимість позбавлення права власності або обмеження його здійснення окрім випадків встановлених законом, є одним із основних принципів цивільного права України. Це визначає засади непорушності права власності. У той же час абсолютність і непорушність права власності, як зазначають правознавці, зовсім не означає, що ніхто і ніколи не обмежував його. Напроти вся історія розвитку цивільного права показує, що держава в різні періоди і для різних власників встановлювала то більші, то менші законодавчі обмеження в інтересах певних соціальних груп або суспільства в цілому [7, с. 191].

Аналіз останніх досліджень і літератури. В правовій доктрині теоретичні засади цього питання розглядалися ще в позаминулому столітті. Як зазначав В.І. Курдиновський, держава допускає право власності служити тим цілям та інтересам окремих осіб, які сумісні з цілями та інтересами всього суспільного союзу [2, с. 7]. З цього приводу є слушне зауваження Є.Н. Трубецького, що зміст права проявляється в наданні певної сфери зовнішньої свободи одним особам та у відповідному обмеженні зовнішньої свободи інших осіб [3, с. 45]. Необхідність забезпечення прав та інтересів конкретної особи

та всіх членів суспільства вимагає встановлення обмежень прав конкретного власника, що зумовлюється принципами гуманізму, моралі, пріоритетом прав людини та охороною майнових прав всіх суб'єктів правовідносин.

З розвитком приватного права обмеження, що існували в радянський період, зникають через появу нових правових принципів в українському законодавстві. Закріплення в Конституції України рівності всіх суб'єктів права власності перед законом та їх захисту державою, відміну домінування державної форми власності потребує формулювання принципово нових, відмінних від радянських засад та принципів непорушності права приватної власності та встановлення правомірних обмежень.

Мета дослідження, постановка задач. Наразі з проведенням законодавчих реформ та введенням нових загальноєвропейських принципів пріоритету прав особи над державними, розумності та справедливості здійснення людиною належних їй прав, стає актуальним питання розроблення ґрунтовних засад непорушності права приватної власності на нерухоме майно та системи соціально-справедливих обмежень.

Матеріали та результати дослідження. Дослідження непорушності права приватної власності на

нерухоме майно обумовлюється високим соціальним значенням такого майна, його дуже великою економічною вартістю, що зумовлює неможливість його придбання на праві приватної власності для більшості громадян. Ці фактори безумовно впливають на виявлення засад непорушності права приватної власності на нерухоме майно та водночас обґрунтованих передумов обмежень.

В останні роки в правовій науці спостерігається зростання інтересу до проблеми можливості обмежень прав власників [6]. Втім в наукових розробках щодо цієї теми приділяється не багато уваги передумовам виникнення обмежень та засадам непорушності права приватної власності. Не зважаючи на закріплення в законодавстві України принципу непорушності права власності та водночас можливості обмеження діяльності власника (ч. 7 ст. 319 ЦК України), ці питання важко розв'язати в правозастосуванні без ґрунтовних теоретичних досліджень обмежень права приватної власності на нерухоме майно.

Щодо аналізу останніх досліджень та публікацій, то необхідно зауважити, що в них досліджуються цивілістичні проблеми обмежень майнових прав фізичних осіб, зокрема ретроспективний аналіз обмежень, обґрунтовується їх категоріальний апарат тощо [7]. Але проблема обмеження права приватної власності не є пріоритетною в цій роботі. Окремі розробки щодо обмежень права власності на житлові приміщення та земельні ділянки зустрічаються в російській доктрині [8]. Авторами проведені дослідження щодо цієї проблеми та досягнуті певні успіхи у її розв'язанні, але вони ґрунтуються на російському законодавстві і тому не можуть бути використані в повній мірі у площині національної цивілістики. Також у цих роботах науковці не досліджують підстави встановлення обмежень права приватної власності на нерухоме майно в цілому. Тому в наведених дослідженнях повною мірою не вирішується питання співвідношення непорушності права приватної власності на нерухоме майно та обмежень майнових прав осіб.

Метою даної статті є доведення безпосереднього зв'язку принципу непорушності права приватної власності та обмежень майнових прав. А також необхідності такої підстави як охорона суспільних інтересів для встановлення обмежень права приватної власності на нерухоме майно та їх обґрунтування через засади правомірності і розумності. Завданнями статті є виявити та розкрити соціальну та економічну обумовленість непорушності права приватної власності на нерухоме майно, виключність обмежень права приватної власності та їх домірність у правозастосуванні.

Не менш важливим для правової держави та громадянського суспільства ніж закріплення прав, є встановлення збалансованих з цими правами правоохоронних механізмів. Так непорушність права приватної власності, закріплена в Конституції України (ст. 41), Цивільному кодексі України (ст. 321), не може бути абсолютною.

Непорушності права приватної власності на нерухоме майно обумовлюється сукупністю різних чинників. Серед них домінує місце займають обмеження.

Саме вони закладені в природі державно організованого суспільства, де свобода здійснення прав однією особою досягається через обмеження прав інших суб'єктів правовідносин. Чим вищий рівень економічного та соціального розвитку держави, тим більшої актуальності набуває проблема збалансованості та правомірності здійснення суб'єктами права приватної власності на нерухоме майно. Передумовою виникнення обмежень права приватної власності на нерухоме майно є законодавчо закріплені та охоронювані державою права та свободи людини. В недемократичному державному устрої спостерігається дисбаланс між характером обмежень права власності на нерухоме майно та змістом закріплених прав на нерухоме майно. Регулювання поведінки суб'єкта цивільних правовідносин це не тільки надання певної свободи для здійснення певних дій, але і встановлення ряду обмежень волевиявлення особи з метою запобігання шкідливих для суспільства проявів такої свободи. Наведені передумови обмежень права приватної власності на нерухоме майно зумовлюють ряд підстав запровадження таких обмежень. Зокрема, ще М.Й. Бару стверджував, що право власності здійснюється доти, поки це співвідноситься з призначенням права у суспільстві [9, с. 118]. Отже, право власності може реалізуватися лише доти, поки це не буде порушувати суспільні інтереси та права і свободи окремих осіб.

Охорона суспільних інтересів при здійсненні права власності на нерухоме майно, визначається специфікою майнових правовідносин. У вітчизняному законодавстві закріплено положення, що особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом (ч. 2 ст. 321 ЦК України). Безумовно ця норма розповсюджується і на здійснення права власності на нерухоме майно. Тому встановлення обмежень права приватної власності на нерухоме майно визначається додержанням законності. Одним із прикладів застосування судом положень законодавства при встановленні обмежень з метою забезпечення збалансованості між охоронюваними правами та обмеженнями є переселення громадян з ветхого житла у нові мікрорайони міст. Зважаючи на це, з'являється нагальна потреба у виявленні правових шляхів вирішення поставлених завдань. Як один із прикладів для законодавчого врегулювання та судового розгляду подібних питань, може застосовуватися практика Європейського Суду з Прав людини. Судова практика Європейського Суду виявляє приклади встановлення певних обмежень прав власника задля охорони суспільних інтересів за умови досягнення домірності між обмеженими правами і свободами власника житла, інтересами суспільства та непорушністю права приватної власності. Одним із виняткових прикладів обмеження непорушності права приватної власності є справа однієї із власниць квартир в м. Москві, яка підлягала знесенню. 6 липня 1999 року Московський Міський Уряд прийняв рішення № 608 «З питань планової реконструкції, в період до 2010 року, де п'ятиповерхові будинки були побудовані в перший період промислового будівництва». Рішення передбачало, що всі

будинки на території, зайнятій п'ятиповерховими будинками збудовані за часів С.М. Хрущова (так звані, «Хрущовки»), повинні бути знесені. Міський бюджет виділив кошти для знесення, будівництва будинків та розселення мешканців. 22 березня 2001 року було видане Рішення голови Північно-східного округу Москви № 638 «Про призупинення правочинів з житлом у ветхих будинках, що підлягали зносу, і переселені мешканців у зв'язку з програмою реконструкції». В рішенні було зазначено, що будинок № 3 по вулиці Молодцова (де жила позивачка) підлягає знесенню, а його мешканці переселенню. Воно також передбачало, що з цього моменту заборонні будь-які правочини з квартирами у цьому будинку.

Герасимова Н.М. вважала, що вона була ображена та принижена, тому що у неї забрали її житло. Вона зазначала, що в новому районі у неї обмежений доступ до отримання медичної допомоги та обмежені можливості у зв'язку з роботою. Вона посилалася на те, що судові процеси нанесли шкоду її здоров'ю та викликали психічні страждання. Також вона вважала, що була позбавлена можливості здати в оренду свою квартиру в період з 1 липня 2001 року по квітень 2002 року і використовувати потенційну орендну плату для купівлі ліків. Окрім того, Герасимова Н.М. вважала, що вона була позбавлена свого майна в інтересах групи людей, які куплять квартири в нових будинках і такі інтереси, на її думку, не можуть вважатися суспільними інтересами. Вона посилалася на те, що втручання не переслідувало ніякої іншої мети, окрім необхідності населити віддалений район Южноє Бутове і звільнити Північно-східний округ для нових жильців. Такі дії органів влади, на думку позивачки, порушили її право на вибір місця проживання в межах міста Москви.

Розглянувши справу, Суд прийшов до висновків, що твердження позивачки, про її виселення і переселення були причиною певного стресу, але вважає, що така ситуація не викликала страждань та принижень, закладених в статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Окрім того, хоча вона постраждала від втручання в її право власності, тому що її право на стару квартиру було обмежене судовим рішенням, але воно було винесено відповідно до закону. Суд вважає, що обмеження її права власності та вилучення квартири, що обумовлювалося зносом перенаселеного ветхого житла та будівництво нового, безумовно здійснено в інтересах суспільства. Також Суд відмітив, що вилучення власності заявника повинно не тільки переслідувати законну ціль «в суспільних інтересах» як фактично, так і в принципі, але повинний бути розумний зв'язок домірності між застосованими засобами та метою, яку необхідно реалізувати або іншими словами «справедлива рівновага» повинно бути визначене між потребами. Оцінка справедливості рівноваги може обумовлюватися наданою компенсацією ображеному позивачу. У цьому зв'язку, Суд також відмітив, що це не гарантує права на повну компенсацію у всіх обставинах, оскільки законні цілі «в суспільних інтересах», передбачені в рамках економічної реформи або такі що мають на

меті досягнення більш високої соціальної справедливості, можуть передбачати менше відшкодування, чим відшкодування повної ринкової вартості [11].

Отже, наведений прецедент дозволяє виявити основні підстави та чинники обмеження права на нерухоме майно в світовій практиці. Встановлення обмежень права приватної власності повинно мати правомірний та збалансований характер. Діяльність держави, направлена на утиснення прав власника, повинна бути обґрунтованою через охорону суспільних інтересів та прагнення до домірності встановлених обмежень права приватної власності на нерухоме майно охоронюваним правам та свободам осіб.

Природним є те, що непорушність права приватної власності та встановлення обмежень на нерухоме майно повинно обумовлюватися принципом справедливості, що передбачає не тільки обґрунтованість обмежень, а й збалансованість їх застосування. Адже кожна з осіб, майнові права якої обмежені, вправі вимагати правомірності такого утиснення своїх прав та свобод. Аналогічної думки притримуються російські вчені, зазначаючи, що обмеження права власності в значній мірі обумовлені необхідністю забезпечення балансу інтересів власника та суспільства [8, с. 63-64]. Знаходження розумного компромісу між суспільною необхідністю та інтересами праволовдільця, зазначає В.П. Камишанський, являється основною метою обмеження права власності [12, с. 26]. Отже, запровадження обмежень права приватної власності повинні бути обмовлені узгодженням між свободою здійснення майнових прав власника нерухомого майна та правами та свободами інших суб'єктів цивільних правовідносин. Досягнення збалансованості між гарантованими правами та свободами особи та їх обмеженнями є найбільш складною та актуальною задачею для законодавства та доктрини цивільного права.

Одним із актуальних прикладів на сьогоднішній день в Україні є обмеження прав власників нерухомого майна, зокрема житла, яке за державними програмами підлягає реконструкції або зносу. Зокрема лише у місті Харкові у комунальній власності перебувають 1490 «хрущовок» – будинків першої масової серії забудови міста, де ступінь «зношення» дуже великий, а рівень комфорту мінімальний [14, с. 5]. Проблема реконструкції житлового фонду актуальна для всієї держави. Так лише на початок 2007 року в Україні до застарілого житлового фонду відносилось біля 75 млн. кв. м або 23 % всього житлового фонду [15, с. 1]. Хоча в Україні на сьогоднішній день не має державної програми реконструкції житлового фонду, не проведена його інвентаризація, але перший законодавчий крок у цьому напрямі зроблений. З метою забезпечення громадян житлом та об'єктами соціальної сфери прийнятий ЗУ «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду». Охорона суспільних потреб в даному випадку задовольняється через комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду (ст. 1). Так відповідно до ст. 12 ЗУ «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» реалізація інвестиційних проектів комплексної реконструкції

кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду здійснюється за умови попереднього і повного відшкодування вартості власникам жилих приміщень втраченою шляхом надання за їх згодою іншого житла або грошової компенсації. Спори щодо вилучення жилого (нежилого) приміщення, розміру викупної вартості або інших умов компенсації, визначеної згідно з цією статтею, вирішуються в судовому порядку. В законі визначається, що позбавлення власника його житла здійснюється за попереднього і повного відшкодування вартості житла або шляхом надання іншого житла. Безумовно така норма сприяє охороні прав осіб, права яких обмежуються. Також законодавець встановив додаткову гарантію – право звернення до суду за захистом свого майнового права. Очевидно, що саме додержання інтересів суспільства є передумовою обмеження та припинення права власності на нерухоме майно у зазначених випадках.

У той же час у цьому законі не вирішено ряд питань. Через масове відселення жителів «хрущовок» і комплексної забудови нових районів постає закономірна проблема відселення частини жителів, які відмовляються від переселення. Також зостається невирішеним питання забезпечення житлом власників та членів їх сімей, які проживають в житлі, меншим за встановлені законом норми. Тому вважаємо, що надання інших приміщень повинно провадитися не тільки за критерієм їх розміру або оцінки житла в довідці – характеристиці БТІ, що надається виходячи з оцінки технічних критеріїв та стану житла. При визначенні рівноцінності житла, що відчужується та житла, що надається за рахунок інвестора – забудовника повинні бути враховані всі показники щодо його ринкової ціни. Хоча у той же час перелік можливих критеріїв оцінки житла може бути доповнений або звужений, виходячи з принципів справедливості та розумності здійснення суб'єктами своїх майнових та особистих немайнових прав.

Інший аспект непорушності права приватної власності на нерухоме майно визначається охороною суспільних інтересів, заборонаю використання власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ч. 8 ст. 41 Конституції України). Цим положенням окреслюються загальні засади непорушності права приватної власності на нерухоме майно. З метою додержання інтересів суспільства та прав і свобод, членів сім'ї власника нерухомого майна та інших осіб встановлюються обмеження у визначених законом випадках. Це відбувається через застосування спеціальних обмежень права приватної власності на нерухоме майно в нормах закону (наприклад ст. 383 ЦК України, ст. 6 ЖК України). До спеціальних обмежень відносяться обмеження, які обумовлюють звуження розсуду власника щодо здійснення певних дій з нерухомим майном (відчуження, проведення ремонту, реконструкції, використання їх для інших цілей, ніж цільове призначення тощо). Останні мають втілювати основні ідеї та принципи закладені в загальних обмеженнях права приватної власності та враховувати специфіку даного об'єкту правовідносин.

Скажімо, встановлені обмеження права приватної власності на житло, які не відповідають зазначеним у Конституції основним засадам, загальносуспільним цілям, домірності їх запровадження повинні бути визнані неправомірними.

Скажімо, якщо обмеження прав власників житла встановлюються з порушенням прав та свобод власника житла, це обумовлює визнання таких обмежень неправомірними. Так в одному із будинків м. Києва на технічному поверсі розташоване обладнання радіотрансляційної станції таксомоторної компанії «Радіо – Таксі – Столиця». При роботі цього обладнання розповсюджується небезпечно для здоров'я людей випромінювання, що наносить шкоду всім мешканцям будинку. Не зважаючи на винесення судом рішення про незаконність діяльності компанії «Радіо – Таксі – Столиця», позбавлення її ліцензії, вона продовжує свою роботу [16, с. 11]. Необхідно зауважити, що норми українського законодавства забороняють використовувати технічні та жилі приміщення тільки для промислових потреб, а цільове використання цих приміщень повинно регулюється іншими спеціальними законами. Зокрема, ч. 5 ст. 50 ЗУ Про радіочастотний ресурс України встановлює обмеження або припускає тимчасове зупинення використання радіоелектронних засобів мовлення виключно у випадках загрози для життя або здоров'я людей. Це зумовлює обмеження використання таких засобів біля житла людей, якщо таке обладнання наносить шкоду їх життю та здоров'ю. У даному випадку шкода здоров'ю мешканців будинку, безумовно, має місце. Тому спеціальні норми законодавства покликані регулювати правомірність запровадження обмежень права приватної власності на житло в тих чи інших випадках та чітко визначати цільове використання приміщень жилих будинків з метою запобігання нанесення шкоди здоров'ю та життю його мешканців. Тому ми пропонуємо доповнити ст. 383 ЦК України такою нормою: «забороняється використовувати житло та інші приміщення в житловому будинку для промислового виробництва та іншої діяльності, яка наносить шкоду здоров'ю та життю осіб, що в ньому проживають». Рекомендуємо ввести зміни в ЗУ Про радіочастотний ресурс України. Зокрема, пропонуємо доповнити ст. 26 «Умови застосування радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв на території України» такою нормою: «квартири, жилі будинки та нежилі приміщення в цих будинках не можуть використовуватися для розміщення радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв. Дозвіл для розміщення таких засобів у містах та інших населених пунктах видається відповідно до законодавства України органом виконавчої влади в галузі зв'язку з урахуванням сумісності використання в даному регіоні радіочастотних ресурсів».

Висновки. Таким чином, для недопущення неправомірного та необгрунтованого встановлення обмежень права приватної власності на нерухоме майно є необхідність визначення та обгрунтування їх загальноправових підстав. Такий підхід обумовлюється пріоритетом прав та свобод особи, їх соціальним спрямуванням у діяльності демократичної, правової держави.

Соціальна функція права приватної власності зумовлює використання власності на благо всім членам суспільства, оскільки це відповідає загально правовим засадам розбудови громадянського суспільства.

Список літератури: 1. Рыбаков В.А. Собственность и право собственности : Монография / В.А. Рыбаков, В.А. Тархов. – Уфа : Уфимский юридический институт МВД России, 2001. – 420 с. 2. Курдиновский В.И. К учению о легальных ограничениях права собственности на недвижимость в России / В.И. Курдиновский. – Одесса : «Экономическая» типография, Почтовая, 1899. – 392 с. 3. Трубецкой Е.Н. Лекции по энциклопедии права / Е.Н. Трубецкой. – М., 1916. 4. Галантич М.К. Житлове законодавство в Україні: проблеми правозастосування / М.К. Галантич. – Реформування житлового законодавства: проблеми та перспективи: Зб. наук. праць (за матеріалами круглого столу, м. Харків, 16 грудня 2006р. / Редкол.: М.К. Галантич, О.Д. Крупчан, Є.О. Міурін та ін. – Харків : Науково-дослідний інститут приватного права та підприємництва АПРН України, Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. – С.10–14. 5. Галантич М.К. Житлове право України: Навч. посібник / М.К. Галантич. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 528 с. 6. Михайленко О.О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України. Дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.03 / О.О. Михайленко. – Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Запоріжжя, 2003. 7. Самойленко В.М. Цивільне та сімейне право України : навчальний посібник : Ч.1. / В.М. Самойленко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Харків : ЮрСвіт, 2007 – 460 с. 8. Кудрявцева Е.Н. Ограничение права собственности на жилые помещения : диссертация кандидата юридических наук: 12.00.03 / Е.Н. Кудрявцева. – Волгоградская академия МВД России. – Волгоград, 2001. 9. Бару М.И. О ст. 1 ГК / М.И. Бару. – Советское государство и право. – 1958. – №12. – С. 118. 10. Сліпченко С.О. Житлове право України: Науково-практичний посібник / С.О. Сліпченко, Є.О. Мічурін, О.В. Соболев. – Харків : Еспада, 2003. – 344 с. 11. Дело Натальи Герасимовой против России, Жалоба № 24077/02 : от 25.03.2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rgerasimovacase.html>. 12. «Круглый стол» журнала «Государство и право». Принципы, пределы, основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. // Государство и право. – №7. – 1998. – С. 26. 13. Малахов В.П. Философия права : Учебное пособие / В.П. Малахов. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – С. 143. 14. Велике переселення з «Хрущовок» // Слобідський край. 24.02.2007. – № 22 (20916). – С. 5. 15. Хрущовки в законе // Время от 5 января 2007г. – №1 (15710). – С. 1. 16. Беда, да и только. Факты. 9 октября, 2007 года. – С. 11.

References (transliterated): 1. Rybakov V.A. Tarhov V.A. *Sobstvennost i pravo sobstvennosti* [the Property and the right of ownership]. Ufa, Ufa law Institute of MIA of Russia, 2001. 420 p. 2. Curlinovskiy V.I. *K ucheniyu o legalnyh ogranicheniyah prava sobstvennosti na nedvizhimost v Rossii* [To the doctrine of legal limitations of ownership rights to real estate in Russia]. Odessa, Economic printing press, the Post, 1899. 392 p. 3. Trubetskoy E.N. *Lektsii po entsiklopedii prava* [Lectures on the encyclopedia of law]. Moscow, 1916. 4. Galantich M.K. *Zhytlove zakonodavstvo v Ukrainy: problemy pravozastosuvannya* [the housing legislation in Ukraine: problems of private company]. *Reformuvannya zhytlovogo zakonodavstva: problemy ta perspektivy* [Reforming housing legislation: challenges and perspectives]. Kharkiv, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the APS of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs, 2006. pp. 10–14. 5. Galantich M.K. *Zhitlove pravo Ukrainy* [Housing law of Ukraine]. Kyiv, Inter Urinam, 2007. 528 p. 6. Mikhailenko O.O. *Rechovo-pravovi obmezheniya prava privatnoyi vlasnosti za starodavnim rimskim ta suchasnim tsivilnim pravom Ukrainy*. 12.00.03 [The material and legal restrictions of the right to private property under the ancient Roman and modern civil law of Ukraine. Cand. jur. sci. diss.]. Systematic national Academy of Ukraine of Yaroslav The Wise. Zaporizhzhya, 2003. 7. Samoilenko V.M. *Tsivilne ta simeyne pravo Ukrainy* [Civil and family law of Ukraine]. Kharkiv, Ursvit, 2007. 460 p. 8. Kudryavtseva E. N. *Ogranichenie prava sobstvennosti na zhylye pomescheniya*. 12.00.03 [The restriction of the right of ownership of the dwelling. Cand. jur. sci. diss.]. Volgograd Academy of the MIA of Russia. Volgograd, 2001. 9. Baru M.I. O st. 1 GK [On article 1 of the civil code]. *Soviet state and law*. 1958, no. 12, pp. 118. 10. Slipchenko S.O., Michurin Ye.O., Sobolev O.V. *Zhitlove pravo Ukrainy* [Housing law of Ukraine]. Kharkiv, ESPAD, 2003. 344 p. 11. *The case of Natalya Gerasimova vs. Russia, Complaint No. 24077/02*. 25.03.2004. Available at: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rgerasimovacase.html>. 12. "Kruglyi stol" zhurnala "Gosudarstvo i pravo". *Printsypy, predely, osnovaniya ogranicheniya prav i svobod cheloveka po rossiyskomu zakonodatelstvu i mezhdunarodnomu pravu* ["Round table" of the journal "State and law". Principles, limits, the basis of limitation of rights and freedoms trancelike according to the Russian legislation and international law]. State and law, 1998, no. 7, pp. 26. 13. Malakhov V.P. *Filosofiya prava* [Philosophy of law]. Moscow, Academic project; Ekaterinburg, Business book, 2002. 143 p. 14. Velike pereseleniya z "Hruschovok" [Great relocation from Khrushchovki]. *Slobidskyi kraj*. 24.02.2007, no. 22 (20916), pp. 5. 15. Hruschovki v zakone [Khrushchovki in the law]. *Vremya*. 5.01.2007, no. 1 (15710), pp. 1. 16. Beda, da i tolko [Trouble and only]. *Facts*. October 9, 2007, pp. 11.

Надійшла (received) 04.12.2017

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Непорушність права приватної власності: співвідношення досвіду окремих країн / І. В. Лисенко, А. М. Лисенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 37–42. – Бібліогр. : 16 назв. – ISSN 2227-6890.

Неприкосновенность права частной собственности: соотношение опыта отдельных государств / І. В. Лысенко, А. Н. Лысенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 37–42. – Бібліогр. : 16 назв. – ISSN 2227-6890.

Inviolability of the right of private property: the correlation of the experience of individual states / І. V. Lysenko, A. M. Lysenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2017. – No. 52 (1273). – P. 37–42. – Bibliogr. : 16. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Лисенко Ірина Вячеславівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри права; тел.: (066) 7946384.

Лысенко Ирина Вячеславовна – кандидат юридических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры права; тел.: (066) 7946384.

Lysenko Iryna Vyatsheslavovna – Candidate of Science (Ph. D.) in Law, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor at the Department of Law; tel. (066) 7946384.

Лисенко Андрій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2; тел.: (066) 7946384.

Лысенко Андрей Николаевич – кандидат юридических наук, доцент, Харьковский национальный университет внутренних дел, доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности и раскрытия преступлений факультета № 2; тел.: (066) 7946384.

Lysenko Andrii Mykolayovych – Candidate of Science (Ph. D.) in Law, Associate Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Associate Professor of Department of operational search activity and opening of crimes of faculty No 2; tel.: (066) 7946384.

УДК 343.24

О. В. КУЗЬМЕНКО

ВІКОВА НЕОСУДНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізується сучасний стан вивчення проблеми вікової неосудності, не пов'язаної з психічним розладом у людини. Здійснюється огляд теоретичних і експериментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців у сферах правознавства, психології, педагогіки і соціології. Використовуються матеріали судової практики, дані правової статистики і відповідний міжнародний досвід. Наводяться доводи на користь доцільності доповнення Кримінального кодексу України положенням про вікову неосудність неповнолітніх. Обґрунтовується теза, що за наявності у вітчизняному кримінальному законодавстві зазначеної новели неповнолітні із затримкою у психічному розвитку будуть захищені від можливості об'єктивного ставлення у вину. У статті підтримується пропозиція В. Бурдіна про те, що презумпція досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, мусить бути спростовною.

Ключові слова: вікова неосудність, неповнолітня особа, злочин, злочинність, кримінальна відповідальність, затримка у психічному розвитку, об'єктивне ставлення у вину, соціалізація, спростовна презумпція, вік кримінальної відповідальності, суспільно небезпечне діяння, осудність.

В статье анализируется современное состояние изучения проблемы возрастной вменяемости, не связанной с психическим расстройством у человека. Осуществляется обзор теоретических и экспериментальных исследований отечественных и зарубежных ученых в сферах правове­дения, психологии, педагогике и социологии. Используются материалы судебной практики, данные правовой статистики и соответствующий международный опыт. Приводятся доводы в пользу целесообразности дополнения Уголовного кодекса Украины положением о возрастной невменяемости несовершеннолетних. Обосновывается тезис, что при наличии в отечественном уголовном законодательстве указанной новеллы несовершеннолетние с задержкой в психическом развитии будут защищены от возможности объективного вменения в вину. В статье поддерживается предложение В. Бурдина о том, что презумпция достижения возраста, с которого может наступать уголовная ответственность, должна быть опровержимой.

Ключевые слова: возрастная невменяемость, несовершеннолетнее лицо, преступление, преступность, уголовная ответственность, задержка в психическом развитии, объективное вменение в вину, социализация, опровержимая презумпция, возраст уголовной ответственности, общественно опасное деяние, вменяемость.

The modern state of study of problem of age-dependent responsibility, unconnected with psychical disorder for a man is analysed in the article. The review of theoretical and experimental researches of domestic and foreign scientists is carried out in the spheres of jurisprudence, psychology, pedagogics and sociology. Materials of judicial practice, information of legal statistics and proper international experience, are used. Arguments are advanced in behalf on expedience of addition of the Criminal code of Ukraine by position about age-dependent diminished responsibility of minor. A thesis is grounded, that at presence of in the domestic criminal statute of the indicated short story minor time-lagged in psychical development will be protected from possibility of objective imputation. In the article suggestion of V. Burdina is supported that presumption of achievement of age which criminal responsibility can come from must be refutable. An author pays attention on contradiction of some positions of financial and judicial legislation of Ukraine in the aspect of confession of institute of age-old diminished responsibility of man. The signs of age-old diminished responsibility and medical criterion of diminished responsibility, fastened in the operating Criminal code of Ukraine are correlated in the article. Scientific approaches and directions are analysed in research of problems of age-old diminished responsibility of person.

Keywords: age-dependent diminished responsibility, minor person, crime, criminality, criminal responsibility, delay in psychical development, objective imputation, socialization, refutable presumption, age of criminal responsibility, a dangerous act, responsibility, mental health.

Вступ. Проблема законодавчого закріплення вікової неосудності є вельми актуальною. Науковці XIX ст. відносили недосягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, до однієї з підстав неосудності людини. Тоді вважалося, що неосудність може пояснюватися як втраченою осудністю внаслідок психічної хвороби або іншого хворобливого стану психіки, так і тим, що не настав належний психічний стан особи як результат затримки у її розумовому формуванні. Зазначеним поглядам на причини неосудності сприяло законодавство того часу, яке визнавало підлітків до певного віку неосудними, а стосовно інших вікових груп юнацтва і дорослих вимагало постановку питання

про їхню осудність після вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. Спроба диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх із затримкою у психофізичному розвитку мала місце і після 1917 року. Керівні начала з кримінального права 1919 р. містили положення, відповідно до якого діти віком від 14 до 18 років підлягали покаранню лише тоді, якщо діяли з «розумінням». Пізніше це положення було виключено. Вітчизняний законодавець припинив використовувати термін «розуміння» і водночас відмовився визнавати однією з підстав неосудності недосягнення особою певного віку. Тож із законодавства зникло положення про вікову неосудність. Ситуація досі не

© О. В. Кузьменко, 2017